

УДК 343.432/433 (477)

В. Федоров,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Становлення правової держави і модернізація демократичних принципів суспільного життя передбачають визнання переваги загальнолюдських цінностей. Конституція України, яка була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., передбачає, що людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Проголосивши зазначені цінності, Україна прямує до правової держави, яка відповідно до Конституції гарантує кожному не тільки право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), а й дійовий механізм реалізації конституційних норм. Однією з дійових ланок такого механізму є кримінально-правові засоби, якими передбачено відповідальність за посягання на життя, здоров'я, свободу та недоторканність громадянина.

Злочини, передбачені у ст. 146 КК України, є доволі поширеними в сучасному світі. Кожного року їх жертвами стають близько 15 тисяч осіб, зокрема в Україні. Високий ступінь тяжкості незаконного позбавлення волі та викрадення людини, значне зростання за останній час даного виду злочину поставили питання про необхідність видання таких нормативно-правових актів, які б змогли забезпечувати ефективний захист прав і свобод громадян. Дані два склади злочинів були криміналізовані в КК України 2001 року в одній статті – ст. 146, що досі викликає зауваження науковців. Це стало причиною того, що дослідження складу злочину в комплексі, передбаченого ст. 146 КК Укра-

їни, здійснено досі не було. Зазвичай правознавці досліджують лише один із складів зазначеної статті, тобто або незаконне позбавлення волі, або викрадення людини.

Об'єктивна сторона злочину, закріпленого ст. 146 КК України, передбачає такі діяння: 1) незаконне позбавлення волі; 2) викрадення людини. Вчинення одного із зазначених діянь є достатнім для встановлення об'єктивної сторони злочину. Склад цього злочину – формальний.

Незаконне позбавлення волі полягає у протиправному перешкоджанні людині обирати за своєю волею місце знаходження. Воно може виявитися в затриманні потерпілого в тому місці, де він знаходиться не бажає, або поміщенні його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити. Це діяння може бути здійснене шляхом застосування фізичного насильства (наприклад, потерпілого зв'язують і зачиняють у підвалі, поміщують у задалегідь підготовлене місце тощо), а також шляхом психічного насильства (наприклад, під загрозою застосування зброї потерпілого примушують залишитися у приміщенні). Воно може бути вчинене і шляхом обману (наприклад, людину заманюють у будь-яке місце і зачиняють із метою позбавлення волі). Наприклад, громадяни Ч. та В. 8 квітня 2007 року під час сварки в лісі зі своїм знайомим Т. нанесли останньому удари рукою та ногами по тулубу, змусивши потерпілого залізи в багажник автомобіля. Після цього кришку багажника зачинили і, утримуючи Т. у багажнику

не менше 10 хв., доїхали до території дачного кооперативу, де випустили потерпілого з багажника автомобіля. Конотопським міськрайонним судом Сумської області громадяни Ч. та В. засуджені за ч. 2 ст. 146 КК як незаконне позбавлення волі людини, вчинене за попередньою змовою групою осіб [8].

За статтею 146 КК карається лише незаконне позбавлення волі, тому відповідальність виключається, якщо особу було позбавлено волі внаслідок необхідної оборони (ст. 36 КК), правомірного затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), або крайньої необхідності (ст. 39 КК). Виключається відповідальність у випадках, коли батьки застосовують примусово-виховні заходи щодо своїх неповнолітніх дітей. Питання законного позбавлення волі регулюються Конституцією та іншими законами України.

Найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини, тобто протиправне таємне або відкрите захоплення потерпілого, переміщення його з того місця, де він знаходився, та подальше утримання потерпілого викрадачем або іншою особою. Викрадення майже завжди супроводжується фізичним або психічним (погрози) насильством.

Незаконне позбавлення волі та викрадення людини припускають дії, що вчиняються проти волі потерпілої особи. Тому згода останньої на вчинення щодо неї таких дій виключає відповідальність за ст. 146 КК, за винятком випадків згоди на такі дії малолітнього (ч. 2 цієї статті). Не може також йти мови про згоду потерпілого, якщо останній визнаний судом недієздатним унаслідок психічної хвороби або недомумства [7, с. 62].

Слід зазначити, що в науковій літературі розмежовуються склади викрадення людини та незаконного позбавлення її волі, які український законодавець об'єднав в одну статтю КК України. Об'єктивна сторона викрадення людини є основним критерієм відмежування від незаконного

позбавлення волі. Об'єктивна сторона злочину незаконного позбавлення волі відповідно до найбільш поширеного в теорії кримінального права визначення «виражається в незаконному позбавленні людини свободи пересування у просторі і часі, у протиправному перешкоджанні вибирати за своєю волею місце перебування. Воно може виражатися в позбавленні потерпілого свободи пересування шляхом насильницького або обманного проштовхування в закриті приміщення, інший будинок, підвал, гараж і т.д. і утриманні в цьому місці проти його волі, що позбавляє потерпілого можливості вести себе на свій розсуд» [4, с. 220]. Способом здійснення даного злочину є фізичне або психічне насильство або те й інше одночасно, а також обман. На відміну від викрадення людини, даний злочин здійснюється без переміщення людини всупереч його волі з одного місця в інше. Закінченим злочин визнається з моменту фактичного позбавлення волі. Згода самої людини на ізоляцію в певному місці виключає склад злочину. Однак подальше протиправне утримання особи, яка перебуває в певному місці з власної волі (наприклад, сезонного робітника після закінчення терміну контракту), є незаконним позбавленням волі. Вважаємо обґрунтованою точку зору О.І. Рарога про те, що доставлення людини обманним шляхом у віддалену місцевість або місце, звідки вона не в змозі швидко вибратися (острів, печера і т.п.), не може розглядатися як незаконне позбавлення волі, оскільки людина з власної волі, хоча і не здогадуючись про наслідки, була туди переміщена [6, с. 61]. Утримання дитини, яка заблукала, всупереч її волі слід кваліфікувати як незаконне позбавлення волі.

Зіставлення ознак, що характеризують об'єктивну сторону складів злочинів викрадення людини та незаконного позбавлення волі, призводить до висновку, що ці злочини відрізняються за змістом діяння: незаконне позбавлення волі виражається тільки в незаконному

обмеженні свободи людини, а викрадення людини – в захопленні людини, вилученні її зі звичайного, звичного, природного мікросоціального середовища і переміщенні її з одного місця в інше з метою подальшого утримання.

Приховання злочину – вживання заходів до приховання слідів злочину та участі в ньому конкретних осіб. Заходи з приховування злочину можуть передувати його вчиненню, застосовуватися під час або після його вчинення. До факторів, що зумовлюють приховування злочинів, відносяться всі чинники, що детермінують приховання злочинів взагалі, а саме: умисел на приховання, особистісні якості злочинця, об'єкт посягання, місце, час скоєння злочину та ін. До числа типових способів приховування злочинів даного виду можна віднести: розроблення детальних планів приховання злочину; використання тайників; маскування зовнішності, голосу, почерку; незаконне заволодіння автотранспортними засобами; залякування потерпілих та їх родичів із метою попередження звернення в правоохоронні органи; аналіз діяльності правоохоронних органів із розкриття аналогічних злочинів.

Діяння як у формі незаконного позбавлення волі, так і у формі викрадення людини вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. При цьому необхідно враховувати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого. Виходячи із цього, дії особи, яка приєднується до утримання потерпілого, що перебуває у стані позбавлення волі, можуть бути кваліфіковані як співвиконання або інша співучасть у вчиненні даного злочину [3, с. 107].

Так, 26 червня 2009 року К., перебуваючи на території подвір'я свого сусіда Б. за адресою м. Березань Київської області, на ґрунті неприязних стосунків у процесі конфлікту, за-

стосувавши фізичну силу, заштовхав Б. у погріб та зачинив на замок, чим незаконно позбавив волі потерпілого, спричинивши останньому моральні страждання та легкі тілесні ушкодження. Дії К. Березанським міським судом Київської області кваліфіковані за ч. 1 ст. 146 КК як незаконне позбавлення волі людини [9].

Отже, відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 146 КК України відповідальність настає за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Таким чином, відповідальність за самостійні види позбавлення свободи не диференційована.

Суб'єкт незаконного позбавлення волі або викрадення людини, передбачених ст. 146 КК, є загальним, тобто це фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років на момент вчинення злочину. Якщо злочин, передбачений об'єктивною стороною ст. 146 КК України, вчинить службова особа, то вона несе кримінальну відповідальність за ст.ст. 365, 365-1, 371, 375 КК України.

Суб'єктивну сторону розглядуваного злочину становить прямий умисел з обов'язковим усвідомленням особою незаконності діяння, що нею вчинюється. Мотив і мета для кваліфікації значення не мають. При цьому відповідальність за необережне незаконне позбавлення свободи взагалі відсутня. Натомість зарубіжний досвід свідчить, що необережне незаконне позбавлення свободи в разі, якщо воно призвело до тяжких наслідків або смерті потерпілого, має бути криміналізоване.

Досліджуваний склад злочину передбачає ряд кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. Так, кваліфікуючими ознаками є: 1) вчинення щодо малолітнього; 2) з корисливих мотивів; 3) щодо двох чи більше осіб; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; 6) таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань; 7) із застосуванням зброї; 8) здійснюване протягом тривалого часу. До особливо кваліфікуючих ознак ст. 146 КК України віднесено: 1) вчинення таких діянь

організованою групою; 2) спричинення тяжких наслідків.

З урахуванням наукової доктрини та зарубіжного досвіду можемо зробити такі зауваження: 1) ознака «вчинення щодо малолітнього» має бути змінена на «вчинення щодо неповнолітнього»; 2) необхідно конкретизувати в законодавстві поняття «тривалий час», а саме встановити його строком у сім діб; 3) встановити додаткову кваліфікуючу ознаку – незаконне позбавлення свободи або викрадення людини, вчинене для приготування до злочину або полегшення його вчинення. В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації доцільним є і встановлення за прикладом КК ФРН окремого складу злочину – «насильницьке вивезення особи за територію країни або перешкодження повернення такої особи з-за кордону».

У результаті проведеного дослідження можемо зробити наступні рекомендації щодо внесення зміни в КК України в такому вигляді:

«Стаття 146. Незаконне позбавлення волі людини.

1. Незаконне позбавлення волі – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк до 5 років.

2. Те саме діяння, вчинене щодо неповнолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу, або вчинене для приготування до злочину або полегшення його вчинення, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до 8 років.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від восьми до 12 років.

Примітка. Тривалим часом визнається час понад 7 діб.

Стаття 146-1. Викрадення людини

1. Викрадення людини – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо неповнолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу, або вчинене для приготування до злочину або полегшення його вчинення, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі до восьми років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від восьми до 12 років.

Стаття 146-2. Насильницьке вивезення особи за територію країни або перешкодження поверненню такої особи із-за кордону.

1. Насильницьке вивезення особи за територію країни шляхом обману, погроз, застосування насильства або перешкодження поверненню такої особи із-за кордону – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі до п'яти років.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, проти волі потерпілої особи, ізоляція, обман, тривалий час, спосіб позбавлення волі.

У статті розглядаються питання, пов'язані зі складом злочину, передбаченого статтею 146 КК України. Автором відмічається, що дана стаття містить два окремих склади злочину, що не є цілком вірним. У зв'язку із цим вносяться пропозиції про виділення даних норм в яко-

сті самостійних, про вдосконалення їх структур, зокрема що стосується кваліфікуючих ознак.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с составом преступления, предусмотренным статьей 146 УК Украины. Автор отмечает, что данная статья содержит два самостоятельных состава преступления, что не совсем верно. Поэтому вносятся предложения о выделении данных норм в качестве самостоятельных, о совершенствовании их структур, в частности касательно квалифицирующих признаков.

Article deals with the issues connected with the corpus delicti of article 146 of the Ukrainian Criminal Code. Author reveals that this article contains two separate corpus delicti, which is not really reasonable. Based on that the author suggests to distinguish these two norms as separate, comments on improvement of their structures, namely in relation to aggravating circumstances.

Література

1. Андреева Л.А. Квалификация умышленных убийств, совершенных при

отягчающих обстоятельствах : учебное пособие. 3-е изд. Ленинград. 1989. 59 с.

2. Зелінський А.Ф. Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. Київ : Терези, 1998. 144 с.

3. Кротов С.Е. Дифференциация уголовной ответственности в зависимости от категоризации преступлений, квалифицирующих признаков и обстоятельств, отягчающих наказание : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва. 2005. 176 с.

4. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. Москва : НОРМА, 2000. 400 с.

5. Растегаев А.А. Анализ общеуголовной корыстной преступности. Методика анализа преступности. Москва. 1986. 79 с.

6. Уголовное право России. Особенная часть / под ред. А.И. Рарога. Москва : Институт международного права и экономики, 1996. 480 с.

7. Фельдштейн Г.С. Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве. Право и жизнь. 1925. Книга № 6. С. 55–63.

8. Вирок Конопотського міськрайонного суду Сумської області від 15 серпня 2007 р. (справа 1-294/2007). URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

9. Вирок Березанського районного суду Київської області від 22 березня 2010 р. (справа 1-5/2010). URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

